

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه

پردیس آموزشی باغ ملی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه دکترا

رشته پژوهش هنر

موضوع

تحلیل ساختاری قصه‌های عامیانه ایران و «گفتمان» آن

مطالعه موردی

(قصه‌های عامیانه فارس)

استاد راهنما

دکتر محمد تقی آشوری

استاد مشاور

دکتر سعید زاویه

دکتر حسن شهرستانی

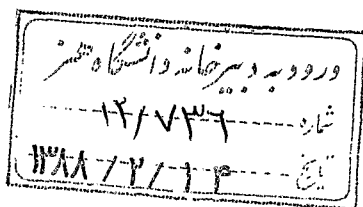
استاد مشاور
دکتر حسین ملک

نگارش و تمهیق

محمد حسین همافر

فروردین ۱۳۸۸

ب

۱۱۸۲۸۶

با تمامی رغبت:

«نثار مرحمت دستهای مادرم!

ترتیل شعرهای مهربان جهان!

و

«شانه‌های پدرم!

جلالت سبز باغهای خاطره!

به همسرم!

خاتون سرایم

و

«مانی» و «متین»

و همه فرزندان ایران زمین!

سپاسگزارى:

جناب آقاي دكتور تقى آشورى

جناب آقاي دكتور سعيد زاويه

جناب آقاي دكتور حسن شهرستانى

«رهين ره نشانيها و راه نماييهايتان هستم.
تا هماره سرشار از مهر و اهتمام ستوده تان.
و اين ستايش خردى است»

محمد حسين همافر

چکیده

«تحلیل» و «نقد» آثار هنری، از زمره رویکردهای آکادمیک در مطالعات معاصر است. در گونه‌های هنری، «ادبیات» با توجه به دلالت‌های مستقیم زبانی، مورد توجه و مطالعه پژوهندگان «ساختارگرا» بوده است. در این میان «ادبیات عامیانه» با توجه به پیوندهای ژرفایی تاریخی و ساختی، با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی این ظرفیت را داشته است تا مورد تحلیل واقع گردد. موضوع این رساله، «تحلیل ساختاری قصه‌های عامیانه ایران و گفتمان آن» بر اساس قصه‌های عامیانه فارس می‌باشد. به این ترتیب تلاش شده است تا با رجوع به ادبیات عامیانه، بوسیله ابزار نظری، مجال تبیین مفاهیم علمی، در این گونه هنری، فراهم آید. بدین روی، با استفاده از بنیانهای نظری و با بررسی دیدگاههای موجود پیرامون ساختارگرایی در «ادبیات»، نظریه «تحلیل ساختی» «ولادیمیر پراپ» به عنوان «مبانی نظری» رساله انتخاب شد. از آنجا که «تحلیل ساختی» «پراپ» با نادیده انگاشتن «بافت» و پیوندهای فرهنگی و اجتماعی محیط تولید «متن» همراه است لذا در این رساله سعی شد این کاستی، سامان یابد. به این منظور از دو مدل تحلیل گفتمان استفاده شده است. «تحلیل انتقادی گفتمان» «فرکلاف»، امکان تحلیل قصه‌ها را بر اساس ساز و کارهای قدرت و روابط زیر ساختی، میسر می‌سازد. همچنین الگوی «تحلیل گفتمان پویا» توسط «گرمس»، هم حرکت از «روساخت‌ها» به سمت «ژرف ساخت» اثر را فراهم می‌آورد. رساله با هدف «تحلیل ساختاری» قصه‌های عامیانه، از روش «تحقیق اسنادی» از نوع تحلیل متن و براساس «نمونه‌گیری هدفمند» سود برده است. شیوه‌های تحلیل یافته‌ها نیز، «تحلیل ساختاری» و «تحلیل گفتمان» می‌باشد. حجم نمونه مورد مطالعه نیز ده قصه از جامعه آماری یکصد قصه عامیانه فارس است که به روش شماره گذاری و انتخاب مضرب ده انتخاب شده است. یافته‌های ناشی از تحلیل داده‌های پژوهش حاکی از تأیید ساختار کلی و یکنواخت قصه‌های «پریواری» براساس مدل «پراپ» در نمونه مورد بررسی است. در عین حال، نگارنده در قسمت تحلیل داده‌ها، با افزودن مفاهیمی به مدل ساختی «پراپ»، (همچون، «زمانمندی و جنسیت»، «ترکیب چرخشی قصه»، «رابطه نقش و منزلت اجتماعی»)، سعی در ارائه درکی تازه از این مدل نموده است. یافته‌های حاصل از مدل‌های تحلیل گفتمان بکار رفته در این رساله مبین این واقعیت است که بر اساس مدل «فرکلاف» وجود تفوق گزاره‌های پیروزی نیکی بر بدی و خیر بر شر گرچه نشان از پسزمینه «کهن الگوهای قومی» و ثنویتی در قصه‌ها دارد، اما در تأویلی تاریخی و اسطوره شناختی این یافته‌ها با مناسبات قدرت در جامعه و ضرورت ایجاد ثبات و پذیرش همناخت هنجارها در اجتماع سنتی تناسب یافته است. یافته‌های ناشی از مدل گفتمانی گرمس و بویژه حوزه ژرف ساخت مربع معناشناسی وی نیز بر این واقعیت تأکید دارد که تمامی قصه‌ها در جهت تغییر وضعیت از حالت اولیه به ثانویه بوده و در این میان انتقال از حالت فقر به غنا و بدبختی به خوشبختی مد نظر است. به این ترتیب رساله، با ترسیم نگاره‌های ساختی و تحلیل گفتمان قصه‌ها با امکان درک بنیانهای فرهنگی محیط تولید متن، فرجام می‌یابد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
فصل اول: موضوع تحقیق و توجیه علمی آن	
۳	۱-۱- بیان مسأله
۳	۱-۲- بیان ضرورت اجرای تحقیق
۴	۱-۳- اهداف تحقیق
۴	۱-۴- سؤالات تحقیق
۵	۱-۵- محدوده زمانی و مکانی تحقیق
۵	۱-۶- دامنه نظری پژوهش
فصل دوم: مروری بر تحقیقات پیشین (ادبیات تحقیق)	
۷	۲-۱- تحقیقات داخلی
۱۱	۲-۲- تحقیقات خارجی
فصل سوم: مبانی و چارچوب نظری تحقیق	
۱۸	۳- چارچوب نظری تحقیق
۱۸	۳-۱- مقدمه
۱۸	۳-۲- دیدگاههای موجود در زمینه ساختارگرایی در ادبیات
۲۳	۳-۳- نظریه مورد استفاده
۲۳	۳-۳-۱- نظریه ساختارگرایی ولادیمیر «پراپ»
۲۸	۳-۳-۲- نظریات ساختارگرایان پیرو «پراپ»
۲۹	۳-۳-۲-۱- «تزوئان تودورف»
۳۰	۳-۳-۲-۲- «ژولین گرمس»
۳۳	۳-۴- چارچوب نظری در این پژوهش
۳۴	۳-۴-۱- عناصر تکمیلی در ارکان پنجگانه ساختار قصه «پراپ»
۳۴	۳-۴-۱-۱- مفهوم نقش

۳۵ مفهوم زمانمندی	۳-۴-۱-۲
۳۶ مفهوم شیوه ترکیب گردشی	۳-۴-۱-۳
۳۸ عناصر تکمیلی در تحلیل مفهوم محتوای قصه	۳-۴-۲
۴۰ تحلیل گفتمان	۳-۴-۳
۴۳ الگوی ساخت‌های گفتمانی مرکلاف	۳-۴-۳-۱
۴۵ الگوی گفتمان پویای «گرمس»	۳-۴-۳-۲

فصل چهارم: چارچوب روش پژوهشی

۵۱ چارچوب روش پژوهشی	۴-۱
۵۲ جامعه مورد بررسی	۴-۱-۱
۵۲ نمونه موردنظر	۴-۱-۲
۵۳ روش تحقیق	۴-۳
۵۳ داده‌های تحقیق	۴-۴
۵۴ شیوه تحلیل یافته‌ها	۴-۵

فصل پنجم: جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش

۵۵ جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش	۵-۱
۵۶ مقدمه	۵-۱-۱
۵۶ تحلیل ساختار قصه‌های عامیانه ایران (فارس)	۵-۲
۵۷ تحلیل ساختاری قصه شکار لنگ	۵-۲-۱
۵۹ کارهای اشخاص قصه	۵-۲-۱-۱
۶۱ تقسیم کار میان اشخاص	۵-۲-۱-۲
۶۲ شیوه‌های ورود اشخاص	۵-۲-۱-۳
۶۳ صفات اشخاص قصه	۵-۲-۱-۴
۶۴ ارکان قصه	۵-۲-۱-۵
۶۴ شیوه ترکیب سرگذشت	۵-۲-۱-۵-۱
۶۵ تجزیه قصه	۵-۲-۱-۵-۲
۶۵ مناسبات بین صور خاص ساختار با کل اثر	۵-۲-۱-۵-۳

- ۶۶..... ۵-۲-۲- تحلیل ساختاری قصه «دختر شاه سمرقند»
- ۶۷..... ۵-۲-۲-۱- کارهای اشخاص قصه
- ۶۸..... ۵-۲-۲-۲- تقسیم کار میان اشخاص قصه
- ۶۹..... ۵-۲-۲-۳- شیوه‌های ورود اشخاص
- ۷۰..... ۵-۲-۲-۴- صفات اشخاص قصه
- ۷۱..... ۵-۲-۲-۵- ارکان قصه
- ۷۱..... ۵-۲-۲-۵-۱- شیوه ترکیب
- ۷۲..... ۵-۲-۲-۵-۲- تجزیه قصه
- ۷۲..... ۵-۲-۳- تحلیل ساختار قصه «شفی گل زرد»
- ۷۳..... ۵-۲-۳-۱- کارهای اشخاص
- ۷۵..... ۵-۲-۳-۲- تقسیم کار میان اشخاص
- ۷۶..... ۵-۲-۳-۳- شیوه‌های ورود اشخاص
- ۷۷..... ۵-۲-۳-۴- صفات اشخاص
- ۷۸..... ۵-۲-۳-۵- ارکان قصه
- ۷۸..... ۵-۲-۳-۵-۱- ترکیب قصه
- ۷۸..... ۵-۲-۳-۵-۲- تجزیه قصه
- ۷۹..... ۵-۲-۴- تحلیل ساختار قصه «انگشتری حضرت سلیمان»
- ۸۱..... ۵-۲-۴-۱- کارهای اشخاص
- ۸۳..... ۵-۲-۴-۲- تقسیم کار میان اشخاص
- ۸۴..... ۵-۲-۴-۳- شیوه‌های ورود اشخاص
- ۸۵..... ۵-۲-۴-۴- صفات اشخاص
- ۸۵..... ۵-۲-۴-۵- ارکان قصه
- ۸۵..... ۵-۲-۴-۵-۱- ترکیب قصه
- ۸۶..... ۵-۲-۴-۵-۲- تجزیه قصه
- ۸۷..... ۵-۲-۵- تحلیل ساختاری قصه «آهورک»
- ۸۸..... ۵-۲-۵-۱- کارهای اشخاص
- ۸۹..... ۵-۲-۵-۲- تقسیم کار میان اشخاص
- ۹۰..... ۵-۲-۵-۳- شیوه‌های ورود

- ۹۱..... ۵-۲-۵-۴ صفات اشخاص
- ۹۲..... ۵-۲-۵-۵ ارکان قصه
- ۹۲..... ۵-۲-۵-۵-۱ ترکیب قصه
- ۹۳..... ۵-۲-۵-۵-۲ تجزیه قصه
- ۹۳..... ۵-۲-۶ تحلیل ساختاری قصه «کره اسب سیاه»
- ۹۴..... ۵-۲-۶-۱ کارهای اشخاص
- ۹۵..... ۵-۲-۶-۲ تقسیم کار میان اشخاص
- ۹۶..... ۵-۲-۶-۳ شیوه‌های ورود اشخاص
- ۹۷..... ۵-۲-۶-۴ صفات اشخاص
- ۹۷..... ۵-۲-۶-۵ ارکان قصه
- ۹۷..... ۵-۲-۶-۵-۱ ترکیب قصه
- ۹۸..... ۵-۲-۶-۵-۲ تجزیه قصه
- ۹۸..... ۵-۲-۷ تحلیل ساختاری قصه «مُغَل دختر»
- ۹۹..... ۵-۲-۷-۱ کارهای اشخاص
- ۱۰۱..... ۵-۲-۷-۲ تقسیم کار میان اشخاص
- ۱۰۱..... ۵-۲-۷-۳ شیوه‌های ورود اشخاص
- ۱۰۲..... ۵-۲-۷-۴ صفات اشخاص
- ۱۰۳..... ۵-۲-۷-۵ ارکان قصه
- ۱۰۳..... ۵-۲-۷-۵-۱ ترکیب قصه
- ۱۰۳..... ۵-۲-۷-۵-۲ تجزیه قصه
- ۱۰۴..... ۵-۲-۸ تحلیل ساختاری قصه «شاهزاده ابراهیم و فتنه خونریز»
- ۱۰۵..... ۵-۲-۸-۱ کارهای اشخاص
- ۱۰۶..... ۵-۲-۸-۲ تقسیم کار میان اشخاص
- ۱۰۷..... ۵-۲-۸-۳ شیوه‌های ورود اشخاص
- ۱۰۸..... ۵-۲-۸-۴ صفات اشخاص
- ۱۰۸..... ۵-۲-۸-۵ ارکان قصه
- ۱۰۸..... ۵-۲-۸-۵-۱ ترکیب قصه
- ۱۰۹..... ۵-۲-۸-۵-۲ تجزیه قصه

- ۱۰۹-۲-۵- تحلیل ساختاری قصه «پری چهل گیسو».....
- ۱۱۱-۲-۵-۱- کارهای اشخاص.....
- ۱۱۳-۲-۵-۲- تقسیم کار میان اشخاص.....
- ۱۱۳-۲-۵-۳- شیوه‌های ورود اشخاص.....
- ۱۱۴-۲-۵-۴- صفات اشخاص.....
- ۱۱۵-۲-۵-۵- ارکان قصه.....
- ۱۱۵-۲-۵-۱- ترکیب قصه.....
- ۱۱۵-۲-۵-۲- تجزیه قصه.....
- ۱۱۶-۲-۵- تحلیل ساختاری قصه «مروارید خوشه دُر دو گوشه».....
- ۱۱۷-۲-۵-۱-۱- کارهای اشخاص.....
- ۱۱۸-۲-۵-۱-۲- تقسیم کار میان اشخاص.....
- ۱۱۹-۲-۵-۱-۳- شیوه‌های ورود اشخاص.....
- ۱۲۰-۲-۵-۱-۴- صفات اشخاص.....
- ۱۲۱-۲-۵-۱-۵- ارکان قصه.....
- ۱۲۱-۲-۵-۱-۵-۱- ترکیب قصه.....
- ۱۲۱-۲-۵-۱-۵-۲- تجزیه قصه.....
- ۱۲۲-۳-۵- ساختار کلی قصه‌های عامیانه ایران (فارس).....
- ۱۲۲-۳-۵-۱- کارهای اشخاص قصه در جمعیت نمونه.....
- ۱۲۳-۳-۵-۱-۱- کارهای مردانه.....
- ۱۲۷-۳-۵-۱-۲- کارهای زنانه.....
- ۱۲۸-۳-۵-۱-۳- کارهای مشترک و رابطه آن با جنسیت و منزلت اجتماعی.....
- ۱۳۱-۳-۵-۱-۴- رابطه نقش قهرمان با جنسیت و منزلت اجتماعی.....
- ۱۳۲-۳-۵-۱-۵- نقش ضد قهرمان و رابطه آن با جنسیت و منزلت اجتماعی.....
- ۱۳۴-۳-۵-۱-۶- نقش قهرمان جعلی و بخشنده و رابطه آن با جنسیت و منزلت اجتماعی.....
- ۱۳۵-۳-۵-۲- تقسیم کار میان اشخاص قصه در جمعیت نمونه.....
- ۱۳۸-۳-۵-۳- شیوه‌های ورود اشخاص قصه در جمعیت نمونه.....
- ۱۴۱-۳-۵-۴- صفات اشخاص قصه در جمعیت نمونه.....
- ۱۴۲-۳-۵-۴-۱- اشکال ورود به قصه‌ها.....

۱۴۲.....	۵-۳-۴-۲- ظاهر و عنوان اشخاص
۱۴۴.....	۵-۳-۴-۳- محل سکونت اشخاص
۱۴۵.....	۵-۳-۵- ارکان قصه
۱۴۵.....	۵-۳-۵-۱- شیوه ترکیب سرگذشت‌ها
۱۴۶.....	۵-۳-۵-۲- تجزیه قصه
۱۴۹.....	۵-۴- تحلیل گفتمانی قصه‌های عامیانه ایران (فارس)
۱۵۰.....	۵-۴-۱- یافته‌های تحلیل انتقادی گفتمان «فرکلاف» در قصه‌های عامیانه فارس
۱۵۰.....	۵-۴-۱-۱- پیش فرضها، تلقینات تداعیها و ساخت گفتمانی، در جمعیت نمونه
۱۵۳.....	۵-۴-۱-۲- گفتمان اصلی در قصه‌های جمعیت نمونه
۱۵۳.....	۵-۴-۱-۲-۱- نتایج تحلیل گفتمانهای قصه
۱۵۹.....	۵-۴-۲- یافته‌های تحلیل گفتمان پویای «گرمس» در قصه‌های عامیانه فارس
۱۵۹.....	۵-۴-۲-۱- عامل‌های گفتمانی (کلامی) در قصه‌ها
۱۶۳.....	۵-۴-۲-۲- بُعد زمانی، مکانی کلام
۱۶۶.....	۵-۴-۲-۳- فرایند تحول گفتمانی کنش‌گر
۱۶۹.....	۵-۴-۲-۴- نوع کنش و تولید ارزش ناشی از کنش
۱۷۲.....	۵-۴-۲-۵- حرکت عامل فاعلی از نظر افعال معین
۱۷۶.....	۵-۴-۲-۶- همگنه گفتمان (وجه اشتراک معناسناسانه گفتمان)
۱۷۸.....	۵-۴-۲-۷- مربع معناسناسی گرمس
۱۸۲.....	۵-۴-۳- مقایسه تحلیل گفتمانی «فرکلاف»، «گرمس» در قصه‌های جمعیت نمونه

فصل ششم: یافته‌ها و نتایج تحقیق

۱۸۵.....	۶-۱- مقدمه
۱۸۵.....	۶-۲- پاسخ به پرسش‌های رساله براساس اهداف تحقیق

منابع

۱۹۱.....	منابع فارسی
۱۹۷.....	منابع انگلیسی
۲۰۰.....	پیوست
۲۰۹.....	چکیده انگلیسی

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول (۵-۱) صورت تجزیه شده قصه شکار لنگ	۵۷.....
جدول (۵-۲) کارهای اشخاص قصه شکار لنگ بر حسب جنسیت	۵۹.....
جدول (۵-۳) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی	۶۰.....
جدول (۵-۴) شخصیت‌های غایب قصه	۶۱.....
جدول (۵-۵) زمانمندی ورود اشخاص به صحنه قصه	۶۲.....
جدول (۵-۶) صفات اشخاص قصه	۶۳.....
جدول (۵-۷) صورت تجزیه شده قصه «دختر شاه سمرقند»	۶۶.....
جدول (۵-۸) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت	۶۷.....
جدول (۵-۹) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی	۶۸.....
جدول (۵-۱۰) شخصیت‌های غایب قصه	۶۸.....
جدول (۵-۱۱) زمانمندی ورود اشخاص	۶۹.....
جدول (۵-۱۲) صفات اشخاص قصه	۷۰.....
جدول (۵-۱۳) صورت تجزیه شده قصه شفی گل زرد	۷۲.....
جدول (۵-۱۴) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت	۷۴.....
جدول (۵-۱۵) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی	۷۵.....
جدول (۵-۱۶) شخصیت‌های غایب قصه	۷۶.....
جدول (۵-۱۷) زمانمندی ورود اشخاص به صحنه قصه	۷۶.....
جدول (۵-۱۸) صفات اشخاص قصه	۷۷.....
جدول (۵-۱۹) صورت تجزیه شده قصه انگشتری حضرت سلیمان	۷۹.....
جدول (۵-۲۰) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت	۸۱.....
جدول (۵-۲۱) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی	۸۲.....
جدول (۵-۲۲) شخصیت‌های غایب قصه	۸۳.....
جدول (۵-۲۳) زمانمندی ورود اشخاص به صحنه قصه	۸۴.....
جدول (۵-۲۴) صفات اشخاص قصه	۸۵.....
جدول (۵-۲۵) صورت تجزیه شده قصه «آهووک»	۸۷.....
جدول (۵-۲۶) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت	۸۸.....

- جدول (۵-۲۷) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی ۸۹
- جدول (۵-۲۸) شخصیت‌های غایب قصه ۹۰
- جدول (۵-۲۹) زمانمندی ورود اشخاص به صحنه قصه ۹۰
- جدول (۵-۳۰) صفات اشخاص قصه ۹۱
- جدول (۵-۳۱) صورت تجزیه شده قصه «کره اسب سیاه» ۹۳
- جدول (۵-۳۲) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت ۹۴
- جدول (۵-۳۳) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی ۹۵
- جدول (۵-۳۴) شخصیت‌های غایب قصه ۹۵
- جدول (۵-۳۵) زمانمندی ورود اشخاص به صحنه قصه ۹۶
- جدول (۵-۳۶) صفات اشخاص قصه ۹۷
- جدول (۵-۳۷) صورت تجزیه شده قصه «مُغَلّ دختر» ۹۸
- جدول (۵-۳۸) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت ۹۹
- جدول (۵-۳۹) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی ۱۰۰
- جدول (۵-۴۰) شخصیت‌های غایب قصه ۱۰۱
- جدول (۵-۴۱) زمانمندی ورود اشخاص به صحنه قصه ۱۰۱
- جدول (۵-۴۲) صفات اشخاص قصه ۱۰۲
- جدول (۵-۴۳) صورت تجزیه شده قصه «شاهزاده ابراهیم» ۱۰۴
- جدول (۵-۴۴) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت ۱۰۵
- جدول (۵-۴۵) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی ۱۰۶
- جدول (۵-۴۶) شخصیت‌های غایب قصه ۱۰۶
- جدول (۵-۴۷) زمانمندی ورود اشخاص به قصه ۱۰۷
- جدول (۵-۴۸) صفات اشخاص ۱۰۸
- جدول (۵-۴۹) صورت تجزیه شده قصه «پری چهل گیسو» ۱۰۹
- جدول (۵-۵۰) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت ۱۱۱
- جدول (۵-۵۱) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی ۱۱۲
- جدول (۵-۵۲) شخصیت‌های غایب قصه ۱۱۳
- جدول (۵-۵۳) زمانمندی ورود اشخاص به قصه ۱۱۳
- جدول (۵-۵۴) صفات اشخاص ۱۱۴

- جدول (۵-۵۵) صورت تجزیه شده قصه «مروارید خوشه دُر دو گوشه» ۱۱۶
- جدول (۵-۵۶) کارهای اشخاص قصه بر حسب جنسیت ۱۱۷
- جدول (۵-۵۷) نقش‌های اشخاص قصه و منزلت اجتماعی ۱۱۸
- جدول (۵-۵۸) شخصیت‌های غایب قصه ۱۱۸
- جدول (۵-۵۹) زمانمندی ورود اشخاص صحنه به قصه ۱۱۹
- جدول (۵-۶۰) صفات اشخاص ۱۲۰
- جدول (۵-۶۱) فراوانی کارهای اشخاص قصه‌ها براساس جنسیت ۱۲۳
- جدول (۵-۶۲) رابط بین نقش و جنسیت با منزلت‌های اجتماعی در قصه‌ها ۱۲۹
- جدول (۵-۶۳) فراوانی حوزه‌های عمل در قصه‌ها ۱۳۵
- جدول (۵-۶۴) حوزه‌های عمل و اعمال و فراوانی آن در قصه‌ها ۱۳۶
- جدول (۵-۶۵) اعمال براساس فراوانی ترتیبی آنها ۱۳۷
- جدول (۵-۶۶) رابطه بین جنسیت و اولویت ورود در قصه‌ها ۱۳۹
- جدول (۵-۶۷) تعداد زنان و مردان در قصه‌ها ۱۴۰
- جدول (۵-۶۸) رابطه بین جنسیت و نقش‌ها با صفات در قصه‌ها ۱۴۱
- جدول (۵-۶۹) فراوانی مدل ترکیب سرگذشت در قصه‌ها ۱۴۵
- جدول (۵-۷۰) ساختار استخراج شده قصه‌های عامیانه جمعیت نمونه ۱۴۷
- جدول (۵-۷۱) فراوانی پیش فرض‌ها و تلقینات و تداعی‌ها در جمعیت نمونه ۱۵۱
- جدول (۵-۷۲) گفتمان‌های اصلی در قصه‌های جمعیت نمونه ۱۵۳
- جدول (۵-۷۳) عامل‌های کلامی (گفتمانی در قصه) ۱۶۱
- جدول (۵-۷۴) بُعد زمانی؛ مکانی کلام ۱۶۴
- جدول (۵-۷۵) فرایند تحول گفتمان کنش گر ۱۶۷
- جدول (۵-۷۶) نوع کنش و ارزش ناشی از کنش ۱۷۱
- جدول (۵-۷۷) حرکت عامل فاعلی از نظر افعال معین ۱۷۴
- جدول (۵-۷۸) همگنه گفتمان (وجه اشتراک معناشناسانه گفتمان) ۱۷۷
- جدول (۵-۷۹) مربع معناشناسی گفتمان «گرمس» ۱۷۹

مقدمه

تحلیل ساختاری قصه‌های عامیانه و گفتمان آن، براساس رویکردهای علمی و آرایه نگاره‌های ساختی آن و مقایسه و تطبیق یافته‌ها با صورت‌بندیهای رایج دیگر قصه‌ها، موضوع این رساله است. کلیت چنین فرایندی به شرح زیر، طراحی و ترسیم شده است:

درک پیوند میان بافت (زمینه‌های اجتماعی تولید «متن») و «ساختار متن» و آرایه الگویی مشترک برای ساخت قصه‌های مشابه در حوزه عامیانه، از زمره اهداف این رساله است. ادراک چستی گفتمان‌های غالب در قصه‌ها، و همچنین چگونگی ساختار این قصه‌ها و زمینه‌های اجتماعی که این قصه‌ها از بستر آن برخاسته‌اند از سؤالات عمده‌ای است که در رساله بدان اشاره رفته است.

سپس، به دو حوزه مطالعات داخل و خارج پرداخته شده است. رکن عمده این مطالعات، کسب آگاهی نسبت به تحقیقات مشابه در دو جغرافیای پیشگفت بوده است. در حوزه فرهنگی پژوهشهای داخلی، برخی از آثار مفهوم «ساختار» را با بنیانهای نظری دنبال و بررسی نموده‌اند. در مقابل، گروهی از پژوهشها نیز لفظ «ساختار» را با تلقی خویش و اعمال دسته‌بندیهای ذوقی، تعقیب نموده‌اند. در مطالعات خارجی، به مطالعاتی که در زمینه تحلیل ساختاری قصه‌های عامیانه، براساس مدل «ولادیمیر پراپ» شکل گرفته توجه گردیده است. این محققین، عمدتاً به آزمون مدل «پراپ» در قصه‌های عامیانه دیگر فرهنگها اشاره و بسنده نموده‌اند. با مروری بر دیدگاههای متنوع «ساختارگرایی در ادبیات» دیدگاه «ولادیمیر پراپ» به عنوان نظریه مورد استفاده در رساله انتخاب گردیده است. از آنجا که نگاه «پراپ» به تنهایی نمی‌تواند جامع باشد لذا، در تلاشی نظری و برای تکمیل و تبیین پسزمینه‌های فرهنگی و اجتماعی «متون»، از روش «تحلیل گفتمان» که پیوند بین «بافت» و «ساخت متون» را میسر می‌سازد، استفاده می‌شود. در چارچوب روش پژوهی، رساله، از روش پژوهش اسنادی سود می‌جوید. روش تحلیل نیز بر اساس تحلیل ساختار و تحلیل گفتمان شکل یافته است. همچنین جامعه مورد بررسی یکصد قصه عامیانه و نمونه موردنظر، ده قصه می‌باشد. در گام دیگر، داده‌های پژوهش منظم و تحلیل شده‌اند. ارکان این فصل را تحلیل ساختار براساس مدل «پراپ» و تحلیل گفتمانی، سامان می‌دهند. تلاش جهت ترسیم نگاره‌های ساختی و تجزیه قصه‌ها به ارکان آن و همچنین پیشنهاد مفاهیمی جدید به مدل ساختی، جهت فراگیرتر شدن حوزه آن در این مجال دنبال شده است. تبیین نگاره مشترک قصه‌های عامیانه ایران و همچنین کشف گفتمان قصه‌ها مبنی بر پسزمینه‌های فرهنگ قومی و ساز و کار مناسبات قدرت، و همچنین یافته‌های ناشی از مدل گفتمان پویا، و مقایسه وجوه مشترک دو شیوه تحلیل گفتمانی (فرکلاف- گرمس)، فرجام تحلیل داده‌ها می‌باشد. نتیجه‌گیری و پیشنهادات مبتنی بر یافته‌های تحقیق، پایان رساله را رقم می‌زند.

فصل اول

موضوع تحقیق و توجیه علمی آن

۱- موضوع تحقیق و توجیه علمی آن

۱-۱- بیان مسأله

رجوع به قالب‌های هنری، برای درک نسبت بین محتوی و فرم آثار، و کسب شناخت نسبت به ماهیت این آثار، از زمره روندهایی است که به معرفت بشری در حوزه فرهنگ، افزوده است. در این میان قصه‌ها، به عنوان قالب‌هایی که حامل باورها، آرمان‌ها، ارزش‌ها، و واقعیت‌های یک جامعه‌اند، حائز نقش می‌گردند. نادیده انگاشتن این منابع فرهنگی، در حقیقت حذف جنبه‌های زیرین و غیر مستقیم فرهنگ جوامع است. حوزه‌های عامیانه با عنایت به نزدیکی بیشتر با متن مردم، پیش از دیگر قلمروها، بازتاباننده شعور و فرهنگ جمعی هستند. شناخت و تحلیل علمی قصه‌های عامیانه، علاوه بر افزودن به دانش بشری در حوزه‌های غیر رسمی فرهنگ، مجال اشراف آگاهانه، به ارکان متنوعی از جامعه را میسر می‌سازد. از شیوه‌های رایج در بررسی قصه‌ها، شناخت «ساختار» آنها می‌باشد. از دیگر سوی، تحلیل گفتمانی این آثار نیز می‌تواند ما را با جهت‌گیری و پیام اساسی فرهنگ مردم که در درون قصه‌ها انعکاس یافته است، آشنا نماید. به این ترتیب «تحلیل ساختاری قصه‌ها و گفتمان آن» می‌تواند دایره‌ای از پندارها را با داشته‌ها، محک زند و در رویکردی تخصصی، حریم معرفت علمی را ارتقاء بخشد.

۱-۲- بیان ضرورت اجرایی تحقیق

صورتها و مظاهر پدیده‌ها، الزاماً دال بر ماهیت حقیقی مدلولها نیستند. به دیگر سخن بدون درک از درون مایه و محتوای پدیده‌ها، نمی‌توان نسبت آنان با عناصر دیگر را بازشناخت. تحلیل ساختاری، به گونه‌ای، نفوذ در ماهیت شکلی پدیده‌ها و شکستن آن به اجزاء متشکله آن است. این امر هنگامی که در حوزه‌های کلامی و کارکردی قصه اتفاق می‌افتد، این مجال را ایجاد می‌کند تا از درون ناهم‌شکلی‌ها، به همگونی و عناصر ثابت و مشترک دست یافت. «تحلیل گفتمان، قصه‌ها نیز ما را برای درک ژرف‌تر متن، مدد می‌رساند. اگر این صورت‌های فرهنگی (قصه‌ها) و هنری از دایره مطالعات حذف گردند، رکن قابل توجهی از معرفت عمومی، نیز حذف خواهد شد. شناخت ساختار و گفتمان قصه‌ها، مجال برای آگاهی نسبت به حیات جمعی و روح آن است. چنانچه سوگیری جوامع در مغایرت با این ضرورت، شکل گیرد، آنگاه اجتماع از منبعی عظیم در حوزه فرهنگ محروم

شده است. ضرورت درک فرهنگ یک جامعه در سایه ضرورت درک بن‌مایه‌های متون قومی و دانش جمعی (ادبیات عامیانه) آن جامعه معنا می‌یابد. با این استدلال، تحلیل ساختاری قصه‌ها، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای مجموعه‌های آکادمیک نیز هست. چرا که با حذف این واسطه، جریان شناخت در حوزه فرهنگی دچار رکود خواهد شد. برخی از این ضرورتها را می‌توان در صورت‌های زیر، منظم کرد:

- الف- نیاز به تعیین زیر ساخت‌های آثار فرهنگی و هنری از طریق روش‌های علمی
- ب- کسب شناخت از کانون‌های معرفت فرهنگ عامه، و ارزش‌های مرتبط با آن
- ج- شناخت جنبه‌های متنوع در فرهنگ غیر رسمی (فرهنگ مردم در برابر فرهنگ حاکمیت)
- د- اشاعه استفاده از منابع مهجور در حوزه‌های آکادمیک (همچون قصه‌های عامیانه) به عنوان امکانی جهت شناخت هنر و فرهنگ
- ه- تلفیق بین دانش نظری و صورتهای عملیاتی هنری در جهت تجزیه و ارایه مدل، در تحقیقات آتی حوزه‌های هنری فرهنگی

۳-۱- اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق تحلیل ساختاری قصه‌های عامیانه ایران (فارس) براساس مدل تحلیل ساختی «پراپ» در جهت ارتقاء معرفت علمی در حوزه هنر و فرهنگ شفاهی و عامه می‌باشد. همچنین، تحلیل گفتمان قصه‌ها بر اساس مدل‌های تحلیل انتقادی گفتمان «فرکلان» و تحلیل معناشناسانه گفتمان که توسط «گرمس» مطرح شده است، و ارتباط آن با پسزمینه‌های فرهنگی و اجتماعی از دیگر اهداف، این رساله می‌باشد. این موارد را می‌توان در آموزه‌ها زیر، نظم بخشید:

- ۱- شناخت ساخت‌های قصه‌ها در جهت تبیین و مقایسه
- ۲- شناخت ژرفای مکتوم قصه‌ها بر اساس تحلیل گفتمان
- ۳- ایجاد پیوند میان متن قصه‌ها و بافت فرهنگی و اجتماعی تولید متن (قصه‌ها)

۴-۱- سؤالات تحقیق

براساس موضوع و ضرورت و اهداف پژوهش می‌توان سؤالات زیر را به عنوان «پرسش‌های پژوهش» مطرح نمود:

- ۱- آیا می‌توان قصه‌های عامیانه ایران (فارس) را با مدل «پراپ» تحلیل نمود؟
- ۲- در رشتی مقایسه‌ای می‌توان به مشترکات و تفاوت‌های ناشی از ساخت‌های (نگاره‌های) موجود در قصه‌های عامیانه فارس و ساخت‌های پیشنهادی پراپ جهت قصه‌ها، اشاره داشت؟
- ۳- آیا ارکان و اجزاء ساخت قصه از نظر «پراپ» مطلق است یا می‌توان تغییراتی را پیشنهاد داد.
- ۴- آیا می‌توان الگویی مشترک براساس ساخت‌های استخراج شده (مبتنی بر تحلیل ساختاری «پراپ»)، در قصه‌های عامیانه فارس، جهت مطالعه موارد مشابه، پیشنهاد داد؟
- ۵- گفتمان غالب در قصه‌های عامیانه فارس کدامند؟
- ۶- زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی (بافت) گفتمان غالب قصه‌ها چه می‌باشد؟

۵-۱- محدوده زمانی و مکانی تحقیق

از آنجا که عمده محققانی که قصه‌های مورد مطالعه از متون آنان انتخاب شده است در پنجاه سال گذشته اقدام به گردآوری کرده‌اند، لذا می‌توان حوزه زمانی در این رساله را آثار تدوین شده در پنجاه سال گذشته دانست. از سوی دیگر باید متذکر گردید که خاستگاه تاریخی این قصه‌ها، همچنان نامشخص است. از منظر مکانی نیز قصه‌ها متعلق به استان فارس، و شهرهای آن هستند.

۶-۱- دامنه نظری پژوهش

این پژوهش در حوزه بسیط سه مفهوم «قصه‌های عامیانه- ساخت- گفتمان» واقع شده است. از آنجا که ربط منطقی این سه گزاره، سامان علمی رساله را جهت می‌بخشد لذا تلاش نگارنده بر این اصل استوار است تا با مرور دقیق و بی‌طرفانه دیدگاه‌های مختلف، ارتباط علمی بین این سه مفهوم، در رساله، میسر گردد. برای این منظور پس از انتخاب مدل پراپ به عنوان الگوی تحلیل ساختاری متن، اقدام به شناسایی کاستی‌ها و نقایص این مدل در تجربیات پیشین و نقطه نظرات اندیشمندان، گردیده است. محصول این کنکاش نظری، افزودن سه مفهوم نقش و منزلت، زمانمندی و ترکیب چرخشی به حوزه نظری تحلیل ساختاری پراپ است. همچنین با استفاده از روش تحلیل گفتمان، متن را در بافت، یا زمینه فرهنگی، اجتماعی تولید خود، قرار می‌دهد. این امر منجر به درک زمینه‌های خلق اثر و وسعتی بیشتر، در نحوه تحلیل می‌گردد. به این ترتیب، دامنه نظری درک ژرفایی تر متن، سهیم می‌نماید.

فصل دوم

مروری بر تحقیقات پیشین

(ادبیات تحقیق)